

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЗАПОРІЗЬКА  
ПОЛІТЕХНІКА»**

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ  
з планами семінарських занять  
з дисципліни “Історія України” для студентів  
усіх спеціальностей денної форми навчання**

Методичні вказівки з планами семінарських занять з дисципліни «Історія України» для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / Укладачі.: М.В. Дедков, Г.І. Шаповалов, І.М. Спудка, В.М. Чоп та ін. Запоріжжя: НУЗП, 2025. 50 с.

Укладачі:

Г.І. Шаповалов, професор, д-р іст. наук;  
М.В. Дедков, професор, канд. іст. наук;  
Б.А. Бровко, доцент, канд. іст. наук;  
Т.В. Васильчук, доцент, канд. іст. наук;  
І.М. Спудка, доцент, канд. іст. наук;  
Л.В. Турчина, доцент, канд. іст. наук;  
В.М. Чоп, доцент, канд. іст. наук;  
Г.А. Сигида, старший викладач;  
Д.І. Мозуленко, старший викладач.

Рецензент:

Г. М. Васильчук, д-р іст. наук, професор,  
кафедри джерелознавчих студій та суспільних  
комунікацій Запорізького національного  
університету

Відповідальний  
за випуск.

М.В. Дедков, професор, канд. іст. наук

Затверджено на засіданні кафедри  
українознавства та загальної  
мовної підготовки, протокол № 6  
від 11.02.2025 р.

Затверджено на засіданні  
Науково-методичної комісії  
Гуманітарного факультету  
протокол № 5 від 28.02.2025 р.

**ЗМІСТ**

Вступ	4
Графік навчального процесу з курсу «Історія України»	6
Семінар №1. Ранньофеодальна держава – Київська Русь (IX-XIII ст.).	8
Семінар №2. Українське козацтво, його роль у процесах державотворення (XV– середина XVII ст.).	14
Семінар №3. Українські козацькі автономії XVII – XVIII ст.	20
Семінар №4. Українська революція (1917–1921 рр.).	27
Семінар №5. Західна Україна між двома світовими війнами (1918-1939 рр.)	34
Семінар № 6. Українське суспільство у другій половині 1940-х–першій половині 1980-х рр.	40
Семінар №7. Сучасна українська держава (з 1991 по сучасність)	45

## Вступ

Події останніх років в Україні, а саме Революція гідності, агресія російської федерації з 2014 р. і повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 р., спричинили актуалізацію почуття патріотизму у середовищі українського суспільства. Паралельно виникає й інтерес до історії свого народу та його героїв, що значною мірою сприяє формуванню політичної культури громадянина, його принципової життєвої позиції.

Особливістю курсу історії України, що пропонується для вивчення в Національному університеті «Запорізька політехніка» є те, що здійснюється спроба зосередити увагу студентів на проблемі більш глибокого вивчення державотворчого процесу на українських землях. Починаючи з сивої давнини, через злети і падіння Русі, козацької держави Богдана Хмельницького, Української Народної Республіки, Української держави гетьмана П. Скоропадського, Директорії УНР, Карпатської України до сучасної незалежної України.

Студентам на семінарських заняттях належить відтворити реальну картину історичного розвитку України, її політичного життя. При цьому необхідно приділити увагу суперечливим проблемам, а також подіям, явищам та фактам української історії, що раніше висвітлювались опосередковано, або викривлено.

Під час обговорення питань, що винесені на семінар, необхідно глибше висвітлювати діяльність видатних державних діячів, які відіграли визначну роль в історичній долі українського народу: князів Русі, козацьких ватажків та гетьманів, лідерів національно-визвольних змагань 1917-1923 рр., політиків сучасної України.

Семінар — це практичне заняття, під час якого студент може зробити повідомлення, виступити з рефератом, відповісти на запитання або поставити їх, дати відповідь письмово тощо.

Семінари можуть проводитись у формі співбесіди, конференції, диспуту, брифінгу, колоквіуму та інших формах. На семінарі студенти повинні показати своє вміння самостійно аналізувати та узагальнювати прочитане, робити логічні та аргументовані висновки. Викладач буде всіляко схвалювати ініціативу, активність студентів, їх спроби пов'язати історичний матеріал з подіями сучасності та нашого запорізького краю. При підготовці до семінарських занять та написанні рефератів студентам не слід

обмежуватися списком рекомендованої до кожної теми літератури. Варто розширити бібліографію, використовуючи власні навички, або звернутися за консультацією до викладача чи працівників бібліотеки.

При підготовці до семінарського заняття, студент повинен знати, що робота з навчальним посібником чи монографією має декілька етапів.

Перший — загальне ознайомлення з поданим у навчальному посібнику матеріалом. Передусім потрібно уважно прочитати назву, підзаголовок, епіграф, якщо вони є, переглянути зміст. Слід також прочитати вступ та висновки, бо саме в них можуть бути пояснення чи доповнення.

Другий етап — робота безпосередньо з текстом. Якщо він складається з кількох розділів, то доцільно читати його за розділами, глибоко обдумуючи зміст кожного з них.

Третій, останній етап — конспектування, короткий виклад прочитаного на папері. Це активізує процес засвоєння та сприяє більш глибокому вивченню матеріалу. Рекомендується робити розгорнуте конспектування лише тієї частини тексту, де викладені основні теоретичні положення, головний зміст. Занотувати прочитаний матеріал бажано своїми словами. Інколи можна зробити виписки уривків тексту — цитати.

Конспект потрібно вести охайно. На його сторінках слід залишати поля для приміток та пояснень. Конспект — показник позааудиторної самостійної роботи студента.

Ці методичні вказівки охоплюють тематику 7 лекцій, теми 7 семінарів, їх плани, теми рефератів, списки рекомендованої літератури і методичні рекомендації щодо висвітлення питань планів семінарів. Наприкінці кожної теми містяться тести, за якими студент може перевірити наскільки він засвоїв знання з теми семінару. На кожну лекцію та кожне семінарське заняття відводиться по 2 академічні години.

Рівень засвоєння курсу «Історія України» визначається під час проведення двох поточних контролів. Підсумкова оцінка виставляється наприкінці семестру з урахуванням роботи студента на семінарських заняттях.

**Графік навчального процесу з курсу  
«Історія України»**

	<b>Теми лекцій</b>	<b>Теми семінарів</b>
1	Перші форми державності на території України	
2		Ранньофеодальна держава Київська Русь (IX-XIII ст.)
3	Галицько-Волинська держава. Українські землі у складі Литви та Польщі (II пол. XIII-XVI ст.)	
4		Українське козацтво, його роль у процесах державотворення (XV– середина XVII ст.)
5	Українська національна революція (1648-1676 рр.)	
6		Українські козацькі автономії XVII–XVIII ст.
7	Українські землі у складі Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій (XVIII–поч. XX ст.)	
8		Українська революція (1917–1921 рр.)
9	УСРР у міжвоєнний період (1920 – 1930-ті рр.)	
10		Західна Україна між двома світовими війнами (1918-1939 рр.)

11	Україна у Другій світовій війні (1.09.1939-2.09.1945)	
12		Українське суспільство у другій пол. 1940-х- першій пол. 1980-х рр.
13	Україна в часи «перебудови» та розпаду СРСР (1985–1991 рр.)	
14		Сучасна українська держава (з 1991 по сучасність)

## **Семінар № 1. Ранньофеодальна держава – Київська Русь (IX-XIII ст.)**

### **План**

1. Політичні передумови утворення держави у східних слов'ян.
2. Історична наука про походження Русі.
3. Суспільно-політичний розвиток Русі у IX-XII ст.
4. Причини феодальної роздробленості та її наслідки для Київської держави.
5. Боротьба руських земель проти іноземних поневолювачів у XIII ст.

### **Теми рефератів**

1. Гіпотези вчених про походження термінів «Русь» та «Україна».
2. Шлюбна дипломатія Володимира Великого та Ярослава Мудрого.
3. Держава та право Давньої Русі.
4. Політична система та державницька ідеологія Русі.
5. Русь у міжнародних відносинах X- поч.XII ст.

### **Література**

1. Бойко О.Д. Історія України. Київ: Академія, 2023. 560 с.
2. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.
3. Історія України: навчальний посібник / М.В. Дедков, Ю.В. Іващенко, Г.Л. Кладова та ін. Запоріжжя: Дике Поле, 2002. 419 с.
4. Історія України: навчальний посібник / за ред. професора М. П. Гетьманчука. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 400 с.
5. Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, С. М. Куліш, О. О. Пересада. 2-ге вид., доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 536 с.

1. Після Великого розселення слов'ян на території сучасної України опинилися племена, які були вже готовими до заснування держави. На межі V-VI ст. був заснований легендарний Київ, який готи називали «Дніпровим містом», грецькі мандрівники величали його Сомбатом, араби знали як Куябу. Російські історики і до тепер вважають, що від Аттіли у V ст. і до появи Рюриковичів у IX ст. державності на цих землях не було. Для створення держави необхідно досягти певного рівня суспільно-економічного розвитку, дорости як економічно, так і ментально. Спільна територія, єдина мова, традиції, вірування, спільне господарювання, наявність влади, відчуженої від народу, стягування данини для утримання влади – ось той базис, на якому вибудовуються держави. Насправді, держава на українських землях почала формуватися задовго до IX ст. як наслідок консолідації східного слов'янства. Цей процес йшов у рамках загальноєвропейської державотворчої традиції, перші ознаки виявляються ще в Антському об'єднанні (II - поч. VII ст.).

Починаючи з VI ст. на зміну первісному ладу у слов'ян прийшла доба сусідсько-територіальної общини. Створюються племінні союзи, відомі з «Повісті минулих літ». Перерахуйте ці племена. Виникають укріплені міста – майбутні політичні центри, у тому числі Переяслав, Чернігів, Турів. Арабські історики свідчать про існування кількох осередків державності — Артанії, Славії та Куявії. Студентам необхідно локалізувати території їх існування. Іншим осередком державності була Волинь, вчені вважають, що місто Суренж впродовж 250-832 рр. було столицею української імперії Дулібії-Рось.

З середини 60-х рр. IX ст. у літописах з'являються свідчення про існування Київського князівства Аскольда. Поруч з ним згадується й князь Дір. Припускають, що Дір був батьком Аскольда й правив десь у 830-850-х рр. Вони «княжили у Києві і володіли полянами й були ратними (воювали) з древлянами й уличами». Підтвердженням могутності цієї держави є зафіксований у багатьох іноземних джерелах факт походу 860 р. Аскольда на Візантію. Це князівство згодом і стало осердям, з якого почала зростати Давня Русь.

Поміркуйте, які підстави існували для безперервної традиції державності на українських землях.

2. Русь – ранньослов'янська держава з центром у Києві виникла на межі VIII-IX ст. Хронологічні рамки існування цієї держави

охоплюють період від IX ст. до другої половини XIII ст. (як єдине утворення вона перестала існувати у 30-ті рр. XII ст.) Територіальні межі — від Балтики до Чорного («Руського») моря і від Карпат до Волго-Окського межиріччя. Отже, Русь була найбільшою державою середньовічної Європи. Вона простягалася майже на 800 тис. кв. км, де проживали, за різними підрахунками, від 3 до 12 млн. осіб.

Проблема походження Русі залишається однією з найактуальніших у вітчизняній історіографії. Навколо неї тривалий час велася гостра полеміка між двома таборами науковців: «норманістами» та «антинорманістами». Студентам необхідно розкрити зміст зазначених наукових теорій та назвати їх основоположників.

Сучасна наука, відкидаючи крайнощі обох підходів, визнає, що нормани протягом IX-XI ст. відігравали активну політичну роль у давньоруському суспільстві й, навіть, очолили князівську династію. Однак, вони не були засновниками Давньоруської держави, будучи, насамперед, військовими професіоналами, готовими служити кожному, хто потребував їхніх умінь та мав можливість заплатити за їхні послуги.

У цьому ж питанні необхідно з'ясувати походження та трактування термінів «Русь», «Україна», «Росія», «руський», «український», «російський».

**3.** Історики зазвичай поділяють політичну історію Русі на три періоди: I (882-972 рр.) — період швидкого зростання, за який утворилося величезне політичне об'єднання; II (980–1054 рр.) — охоплює князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого, що було добою досягнення Києвом вершини політичної могутності й стабільності; III — характеризують безупинні князівські чвари, загроза нападів кочовиків та економічний застій. Більшість істориків датують початки занепаду періодом після князювання Володимира Мономаха та його сина Мстислава. Остаточне зруйнування Києва ордами монголо-татар у 1240 р. ознаменувало кінець київського періоду історії України, проте Русь вижила, піднялася з руїн і відновила свою економіку й культуру у Галицько-Волинському князівстві.

Охарактеризуйте та визначте характерні риси правління князів Київської держави: Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. У чому, на

Вашу думку, полягали їх здобутки та прорахунки? Визначте особливості політичного устрою Русі та порядок престолонаслідування у державі.

4. Починаючи з 1130-х рр. у Русі значно посилювалися відцентрові тенденції. Держава, що виглядала міцною і непорушною, раптом почала втрачати політичну єдність і розділилася на півтора десятка князівств та земель. Розпочався період, який історики називають добою удільної (феодальної) роздробленості. Це був закономірний процес, притаманний усім державам середньовічної Європи.

Серед причин, які призвели до політичної роздробленості Русі, можна визначити такі:

1. Великі простори держави та етнічна неоднорідність населення.
2. Зростання великого феодального землеволодіння.
3. Відсутність чіткого незмінного механізму спадкоємності князівської влади.
4. Зміна торговельної кон'юнктури, частковий занепад Києва як торгового центру, поява поліцентризаци в зовнішній торгівлі.
5. Посилення експансії степових кочівників (печенігів, половців та ін.).

Відповідаючи на питання, студентам необхідно навести фактичний матеріал за кожним із зазначених пунктів та виокремити як позитивні, так і негативні наслідки феодальної роздробленості для держави. Також слід визначитися з кількістю удільних князівств та з'ясувати наявність у них князівських династій та родинних зв'язків між ними.

5. Втрата державної єдності та князівські міжусобиці підірвали могутність Русі, чим і скористалися зовнішні вороги — половці, лицарі-хрестоносці, феодалі Польської та Угорської держав і, особливо, монголо-татари, які після утворення на початку XIII ст. могутньої військово-феодальної Монгольської держави, об'єктом своїх нападів обрали країни, що не могли чинити їм опір. У 1206 р. Монгольську державу очолив Темучин (Чингісхан). Він почав великі завоювальницькі походи. Уперше монголо-татари з'явилися на кордонах Русі у 1223 р. Вони напали на половців, які звернулися за допомогою до руських князів. Жорстока і кровопролитна битва відбулася на р. Калці, що впадає до Азовського моря (сучасний Кальчик, притока р. Кальміус). Руські князі навіть перед обличчям небезпеки не змогли

переступити через розбрат і спільно подолати ворога. У результаті об'єднані русько-половецькі сили зазнали нищівної поразки: загинуло 6 князів та 9/10 руських воїнів.

Нова хвиля монгольського нашествия розпочинається 1237 р., коли орди загарбників під проводом онука Чингізхана Батия вдерлися на Русь, що була істотною перепоною на шляху до їх світового панування. Впродовж зими 1237-1238 рр. вони завоювали Рязанське та Володимиро-Суздальське князівства, усю Північно-Східну Русь. 1239 р. ворог оволодів Переяславом і Черніговом, а в грудні 1240 р. після десятиденної облоги здобув Київ. Впродовж наступного 1241 р. орди Батия завоювали Галицьку та Волинську землі, розгромили Угорщину та Польщу. У другій половині 1241 - на поч. 1242 рр., спустошивши Хорватію, Трансильванію й Молдавію, частину Сербії та Болгарії, військо Батия повернулося до Поволжя, заснувавши там нову державу — Золоту Орду зі столицею в м. Сарай у пониззі Волги.

У чому полягали причини швидкого просування військ Батия і якими були наслідки монголо-татарської навали для Русі?

### **Тестові завдання до семінару №1:**

1. Перші спроби регламентації адміністративної системи та впровадження нового порядку стягнення данини в Русі належать:

- а) князю Аскольду;
- б) княгині Ользі;
- в) князю Святославу;
- г) князю Ігорю.

2. Яке з нижченаведених визначень пояснює, що таке віче?

- а) група професійних воїнів на чолі з князем;
- б) збори вільного населення міста для вирішення громадських справ;
- в) народне ополчення під час війни;
- г) об'єднання ремісників міста.

3. Хто з давньоруських князів уклав у 944 р. договір з Візантією, за яким Русь отримала право вести з Константинополем вільну торгівлю, надсилати туди торгові кораблі, але натомість втратила свої володіння у гирлі Дніпра та на узбережжі Чорного моря?

- а) Аскольд;
- б) Олег;

- в) Ігор;
- г) Святослав.

**4.** Кому з давньоруських князів кияни сказали: «Ти, княже, чужої землі шукаєш і бережеш, а своєї мало не втратив»?

- а) Аскольду;
- б) Олегу;
- в) Ігорю;
- г) Святославу.

**5.** Держава, на яку робили походи Аскольд, Олег та Ігор, називалася:

- а) Болгарія;
- б) Візантія;
- в) Польща;
- г) Угорщина.

## **Семінар №2. Українське козацтво та його роль у процесах державотворення XV– середина XVII ст.**

### **План**

1. Умови, причини, джерела формування українського козацтва.
2. Політичний та військовий устрій Запорозької Січі.
3. Реєстрове козацтво.
4. «Доба героїчних морських походів» і Хотинська війна.
5. Козацько-селянські повстання кінця XVI–20-30-х рр. XVII ст.

### **Теми рефератів**

1. Життєвий шлях Байди Вишневецького у долі України.
2. Кримське ханство, та його вплив на історію Південної України.
3. Система виховання молоді на Січі.
4. Тактика, стратегія, озброєння козацького війська.
5. Козацькі зимівники як основа економічної та політичної міцності Запорозької Січі.

### **Література**

1. Бойко О.Д. Історія України. 9-те видання. Київ: «Академія», 2023. 560 с.
2. Білінський В. Україна-Русь. Книга третя. Українська звитяга. Вид-во Богдан, 2016. 408 с.
3. Історія України: навчальний посібник / М.В. Дєдков, Ю.В. Іващенко, Г.Л. Кладова та ін. Запоріжжя: Дике Поле, 2002. 416 с.
4. Історія України. Комплексне видання: посібник / О. П. Мокрогуз, А. О. Єрмоленко, О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. Київ : Літера, 2015. 224 с.
5. Яковенко Н. Нариси середньовічної історії України / Н. Яковенко. Київ: Критика, 2006. 581 с.

1. Слово козак, ймовірно тюркського походження, і означає самотню людину без родинних зв'язків. Уперше зустрічається у «Куманському кодексі» 1240 р. З часом, значення слова козак трансформується, і у Половецькому словнику 1303 р. воно вже означає страж, конвоїр. Територією, на якій почався процес

формування українського козацтва у XIV ст., було Дике поле, що охоплювало 1/5 території сучасної України. Студенти повинні назвати географічні межі відповідного регіону та розкрити сутність поняття «степові промисли», що становили основне заняття козаків з XIV ст. до початку XV ст. І лише з XVI ст. козакування трансформується з роду занять у соціальний статус.

Згодом козаки-християни створюють окрему соціальну групу. Її основу складають воєнізовані міщани і бояри (студенти повинні визначити ознаки, що характеризують ці групи). Дике поле було межею, де стикався кочовий та осілий спосіб життя, викристалізувалися риси індивідуалізму. Студентам потрібно докладно проаналізувати причини появи козацтва, як особливого явища в історії середньовічної України. Серед них були такі: економічні; соціальні з часом додаються релігійні та військові. Також необхідно визначити джерела формування: ухадники, дрібна православна шляхта, священики, селяни-утікачі.

У першій чверті XV ст. черкаський намісник починає наймати загони козаків для оборони від татар (тут доцільно згадати про утворення держави Кримський ханат та її відносини з сусідами). Таким чином, починається процес перетворення степовиків на окремий збройний стан.

2. Зміни, що накопичувались упродовж XIV – у першій половині XVI ст. призвели до організаційного оформлення козацтва у об'єднання для спільного виживання в умовах постійної небезпеки. Основою такої спільноти стала ідея рівності, це була модель замкненого суспільства, де вожак виконує колективну волю групи.

У процесі свого становлення, козацтво виробило власну форму суспільної організації, з яскраво вираженою релігійною ознакою. Верховна влада належала козацькій раді, яка вирішувала питання внутрішнього життя та зовнішніх відносин, обирала кошового отамана. З часом формується командно управлінський апарат: суддя, писар, осавул, обозний, курінний отаман. Студенти повинні розуміти значення та коло обов'язків цих посад. Центром козацького життя та столицею була Січ, їх було декілька, місце розташування та час існування змінювались в залежності від військово-політичних умов. Потрібно показати на карті місця існування січей. На Січ приймали усіх бажаючих за умови православного віросповідання, молодь кілька

років була обмежена в правах та проходила школу жорсткої військової підготовки.

Поштоvhом до об'єднання розрізаних груп, стала поява харизматичного лідера, таким став Д. Вишневецький, що походив з роду Гедиміновичів. Ймовірно, у 1552 р. він будує на о. Мала Хортиця укріплення — це була перша Січ. Буде корисно й цікаво розповісти, під час семінарського заняття, про особу Д. Вишневецького, його військові походи, відносини з володарями сусідніх держав.

**3.** На початку XVI ст. польській уряд, щоб приборкати запорозьке козацтво, яке було завжди неспокійне, почав залучати їх до державної служби. У 1572 р. король Сігізмунд-Август видав універсал про формування найманого загону з 300 вояків. Вони перебували на державному утриманні, і несли вартову службу, їх занесли до списку-реєстру, звідси походить і назва. Згодом реєстрове козацтво за часів короля Стефана Баторія остаточно оформлюється. Козаки на польській службі звільнялися від податків, отримували землю на правах рангового володіння та судовий імунітет (два останні положення студенти повинні розтлумачити). Головні завдання реєстровців полягали у триманні у покорі Січі, запобіганні несанкціонованим нападам на Крим (студенти повинні пояснити чому?). У 1590 р. в урочищі Кременчук для них була збудована фортеця. Польська влада використовувала реєстрових козаків у війнах та придушенні селянських заворушень.

У другій половині XVI ст. козаки брали участь у боротьбі Молдавії проти Туреччини, здійснювали морські походи проти останньої, а також нападали на Кримське ханство. У цей час посилювався тиск польсько-литовської шляхти на теренах України (доречно буде згадати Литовські статuti, Люблінську та Берестейську унії). Відповідно у заворушеннях місцевих мешканців починають брати активну участь реєстровці.

**4.** Зміцнівши, як воєнізована структура, козаки здійснили низку походів проти Туреччини та Криму, які увійшли у вітчизняну історію, як «доба героїчних морських походів» під керівництвом П. Сагайдачного. Студентам необхідно визначити основні напрями військових експедицій, таких як: Варна, Перекоп, Ізмаїл, Білгород та інші. Особливо цікавими з погляду тактики та наслідків були походи

1615 р. на Константинополь та 1616 р. на Кафу. Доцільно буде більш детально на них зупинитись.

Перша половина XVII ст. у вітчизняній історії багата на події, які мали довготривалі наслідки у подальші періоди. Одна з них — Хотинська війна 1620–1621 р. між Польщею та Туреччиною. На боці польської армії воювали реєстрові козаки, зокрема й Б. Хмельницький. Початок воєнної кампанії складався несприятливо щодо Польщі. Після битви під Цецорою армія фактично була втрачена. За таких умов, козацькі збройні формування стають важливим чинником Хотинської воєнної кампанії. Студентам потрібно розповісти про переговори П. Сагайдачного з польським урядом та звернути увагу, на яких умовах, які категорії козацтва приєдналися до польської армії. Потрібно детально зупинитись на перебігу воєнних подій та причинах, через які польсько-козацькі війська не змогли здобути перемогу. Також слід детально проаналізувати умови мирної угоди 1621 р. між Туреччиною та Польщею.

**5.** Особливим періодом історії України, з погляду соціальної активності населення є доба кінця XVI–20-ті рр. XVII ст. У цей час відбувається хвиля козацько-селянських повстань. Першим масштабним потрясінням стало повстання 1591–1593 рр. під проводом Криштофа Косинського. Повсталі успішно діяли на території Київського та Брацлавського воеводств. Навіть після загибелі ватажка вони вирушили до Києва, взяли його в облогу та, після звістки про руйнацію татарами Томаківської Січі, відступили. На початку 1594 р. спалахнуло нове повстання під керівництвом Северина Наливайка, воно набуло такого розмаху, що поставило під загрозу польське панування на Правобережжі.

Нова хвиля козацько-селянських повстань розпочинається по закінченню Хотинської війни. Потрібно проаналізувати зв'язок між невдалими наслідками війни та подіями на території України, пов'язаними з активізацією козацької верстви. У 1625 р. відбувається повстання під керівництвом Марка Жмайла. Активізуються запорожці і козацька старшина, відбуваються наступи на Крим та Туреччину, йдуть переговори з Росією, Іраном та Швецією. Тому польська армія йде у наступ проти повсталих і, вдало скориставшись протиріччями між козацькою старшиною, підписує Куруківську угоду. Але угода не

згасила хвилі повстань. У наступні роки вони активно продовжуються, і потрясають основи Речі Посполитої. Серед ватажків Тарас Федорович (Трясило), Іван Сулима, Павло Бут, Яків Острянин (Остряниця). Студентам необхідно з'ясувати перебіг кожного з повстань, визначити їх локалізацію. Рискою під добою повстань стала «Ординація війська запорозького». Доречно розглянути положення цього документу. Період 1638–1648 рр. увійшов до історії Речі Посполитої як «десятиліття золотого спокою».

### **Тестові завдання до семінару №2:**

**1.** Яка з перелічених областей сучасної України не входила до території «Дикого поля»?

- а) Херсонська;
- б) Полтавська;
- в) Черкаська;
- г) Винницька.

**2.** Неповнолітню молодь на Січі, що проходила військову підготовку називали?

- а) юнаки;
- б) кадети;
- в) яничари;
- г) джури.

**3.** У якому році була укладена Куруківська угода між королем Польщі та козацькою старшиною?

- а) 1621 р.;
- б) 1623 р.;
- в) 1625 р.;
- г) 1713 р.

**4.** Яка Січ була зруйнована під час повстання під проводом Косинського?

- а) Томаківська;
- б) Базавлуцька;
- в) Хортицька;
- г) Кременчуцька.

**5.** Козацькі війська, що брали участь у Хотинській війні на боці Польщі, очолювали:

- а) П. Дорошенко, П. Сагайдачний;
- б) Я. Бородавка, П. Сагайдачний;

- в) Б. Хмельницький, І. Виговський;
- г) Ю. Хмельницький, І. Богун.

### Семінар № 3. Українські козацькі автономії XVII–XVIII ст.

#### План

1. «Руїна» – громадянська війна у козацькому суспільстві по смерті Б. Хмельницького. Доля правобережного гетьманату.
2. «Гетьманщина» – лівобережна козацька автономія як державний, соціальний та економічний організм.
3. Україна у часи гетьманування І. Мазепи.
4. Слобідське козацтво XVII–XVIII ст.
5. Ліквідація козацьких автономій російським урядом у XVIII ст. та подальша історична доля українського козацтва.

#### Теми рефератів

1. Гадяцький договір 1658 р. та його перспективи для Гетьманщини.
2. Гайдамаки та гайдамацтво як соціальне явище.
3. Особисте життя І. Мазепи у світовій та вітчизняній літературі.
4. Внутрішня політика Кирила Розумовського.
5. Азовське козаچه військо.

#### Література

1. Бойко О.Д. Історія України. 9-те видання. Київ: «Академія», 2023. 560 с.
2. Грибовський В. Ханська Україна. Харків: Фоліо, 2024. 416 с.
3. Ільєнко І. В пазурах у двоглавого. Українство під царським гнітом (1654-1917). Вид-во Центр навчальної літератури, 2019. 256 с.
4. Історія України : навчальний посібник / В. І. Танцюра, С. М. Куліш, О. О. Пересада. 2-ге вид., доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 536 с.
5. Чухліб Т. Українське козацтво. Золоті сторінки історії. Київ: Кристал Бук, 2015. 398 с.

1. Українське суспільство цієї доби було роз'єднано кількома рівнями суперечностей: боротьба за владу між різними групами козацької старшини, протиріччя між трьома осередками української державності – Лівобережною й Правобережною Гетьманщинами та Запорозькою Січчю, міжстанові конфлікти – спроба козацької старшини посісти місце польської шляхти. Поєднання цих

суперечностей зробило українське суспільство нестійким, роз'єднаним, неспроможним відповідати на зовнішні виклики.

Після смерті Б. Хмельницького почалася боротьба між Річчю Посполитою, Московією, Туреччиною (разом з Кримським ханством) за домінування у Східній Європі. Ця боротьба була найзапеклішою у 1670–1680-ті рр., коли Османська імперія фінішувала у своєму історичному наступі на Європу від Відня до Правобережної України. А вже на початку XVIII ст. під час Північної війни, після Полтавської битви Росія виступила з дебютом у зазіханнях на Східну Європу.

З одного боку, це питання можна розібрати, аналізуючи основні причини нестійкості та роз'єднаності українського суспільства та його слабкості у порівнянні з іншими гравцями на історичній арені. Але також можна підготувати відповідь у вигляді хронологічного аналізу розвитку подій, розповідаючи про діяльність гетьманів. Особливу увагу за умови вибору останнього підходу потрібно надати подіям 1658-1659 (Гадяцький трактат, битва під Конотопом, Переяславські статті), 1663 (Чорна рада), 1667 (Андрусівське перемир'я), 1676 рр. (ліквідація Правобережної Гетьманщини)

Характеризуючи Лівобережну Гетьманщину, треба розуміти, що період, який вивчається, був першим етапом поступової інкорпорації (повного приєднання) до складу Московської держави. Правобережна Гетьманщина в останній чверті XVII ст. стала предметом боротьби між Річчю Посполитою, Московщиною та Османською імперією. Статус Запорозької Січі з набуттям Гетьманщиною автономії змінився. Між українськими осередками державності відбувалися непрості взаємини. У цій частині питання потрібно проаналізувати діяльність кошового отамана І. Сірка.

Підсумовуючи це питання, слід звернути увагу на те, що особистий егоїзм та станові суперечності зруйнували спробу створити національну українську державу у другій половині XVII ст.

2. Головна мета другого питання — характеристика Гетьманщини як державного утворення, що мало ознаки повноцінної держави. Передусім до них відносяться – наявність власного територіального поділу, органів публічної влади, фінансової та податкової систем, національної армії. Система органів управління була побудована за принципом моделі управління Запорозької Січі та складалася з трьох рівнів: генеральний, полковий та сотенний. Головою держави був

гетьман, який очолював уряд, державну адміністрацію та армію. Її ядро складали реєстрове та запорозьке козацтво. Система козацьких Рад різного рівня приймали політичні рішення. Існував козацько-сотенний територіальний поділ з об'єднанням військової та цивільної адміністрації на місцях в руках полковника або сотника. Тодішні козацькі клейноди виступали повноцінними атрибутами державності.

У другій частині даного питання слід показати еволюцію розвитку державності, головна риса якої полягає у її поступовому занепаді, непростих взаємовідносинах між різними претендентами на гетьманську булаву. Треба звернути увагу на спроби реформ під час гетьманування П. Дорошенка.

**3.** Гетьманування І. Мазепи можна розбити на три періоди: до початку Північної війни, на початковому етапі війни до 1707-1708 рр., та 1708-1710 рр.

На початку відповіді бажано надати характеристику життєвому шляху І. Мазепи до 1687 р., звертаючи увагу на його роль у скиданні з гетьманства І. Самойловича. Розповідаючи про перший етап гетьманування І. Мазепи, необхідно показати досить мирний характер цього часу для Гетьманщини, успіхи у культурному розвитку та ролі гетьмана-мецената, теплі відносини з Петром І, складні стосунки з С. Палієм.

Перший період Північної війни характеризується блискавичними перемогами Карла XII над Росією (Нарва, 1700 р.), Данією та польською компанією шведів. Після катастрофи під Нарвою Петро І починає радикальні та жорсткі реформи у Росії, які дуже гостро торкаються козаків та Гетьманщини. До цього треба додати непрості події на Правобережжі – «друга Хмельниччина» С. Палія, небажання Петра І об'єднувати різні частини України в єдину Гетьманщину. Також слід пам'ятати про події особистого життя гетьмана цього часу, які привели до суперечностей між ним і частиною старшини.

Розуміючи, що перемога Росії призведе до повної втрати суверенітету Гетьманщини та послаблення його влади, І. Мазепа починає таємні зв'язки з Карлом XII. Поміркуйте над тим, як Ви ставитеся до цього непростого рішення гетьмана.

З осені 1708 р. після появи шведів на території Гетьманщини та відмови Петра І надати допомогу Мазепа відкрито переходить на сторону Карла XII. Після відповіді Петра І: «Я не можу дати навіть

десяти чоловік; боронися як знаєш», що означало зраду російської сторони, Мазепа для збереження української державності пішов на угоду з Польщею та Швецією.

Відбуваються трагічні події погрому Батурина та Запорозької Січі. 27 червня 1709 р. відбулася Полтавська битва, в якій росіяни повністю перемогли шведів. Ця битва стала головною у Північній війні, та й взагалі у процесі становлення російського домінування у Східній Європі. Поміркуйте, чому дії І. Мазепи не підтримала більшість козацької спільноти.

На завершальному етапі цього питання, треба звернути увагу на те, що події початку XVIII ст. визначили радикалізацію наступу царату на автономію Гетьманщини.

4. Слобідська Україна розташована на схід від Гетьманщини. До її складу входили сучасна Харківщина, схід Сумщини, північна частина нинішніх Луганської та Донецької областей України, а також південні частини Белгородської, Курської, Воронежської областей РФ. Ця територія знелюдніла після монгольської навали і саме через неї проходили головні шляхи, через які татари йшли на Московщину. Визначте як вони називалися. З XIV ст. цей регіон називався «Диким полем». Перша українська колонізація цього краю розпочалася після поразки козацького повстання 1637-1638 рр., коли козацький ватажок Я. Острянин і з ним близько 1000 осіб оселилися біля м. Чугуєва. Нова хвиля переселенського руху українців на Слобожанщину почалася під час Національної революції. Українські селяни, міщани тікали від репресій польських феодалів, нападів татар та епіdemій. Від назви поселень – «слобід», ця територія почала називатися Слобідською Україною, або Слобожанщиною.

Переселенці, враховуючи стан постійної військової небезпеки та старі козацькі традиції, створили полково-сотенний устрій Слобожанщини. Існувало 5 полків: Харківський, Сумський, Охтирський, Ізюмський, Острогозький. Проте устрій Слобожанщини відрізнявся від устрою Гетьманщини. Тут не було єдиного очільника — гетьмана; полковників обирали довічно; їх влада була спадковою, у сотнях обирали сотника, який сам добирав собі всю старшину. Слобідські полки підпорядковувалися владі московського царя, а безпосередньо його білгородському воєводі, який затверджував полковників на посадах. Поясніть, чому Московський уряд не

об'єднував слобідські полки в єдину цілісність? До кожного полковника московські урядовці зверталися окремо, встановлювали їм права та обов'язки. Головним привілеєм було право козацького устрою, а крім нього — свобода від податку із землі, право вільної торгівлі та виробництва горілки. Поселенцям виділялося до 15 десятин землі на душу, зерно для посіву тощо.

Спочатку населення Слобожанщини було козацьким і мало військове призначення. Але з часом почала збільшуватися кількість селян і міщан. Близько 1700 р. на Слобожанщині проживало 250 тис., а на початку XIX ст. – 1 млн. поселенців. У 1700 р. Петро I видав указ про обов'язкову постійну службу слобідських козаків, що означало певне обмеження майже умовної автономії Слобідської України. У 1732 р. здійснено новий крок у цьому напрямку – були обмежені права слобідських полковників керувати полками. Скасовувалось право «займанщини», тобто право займати й обробляти вільні землі. У 1748 р. козакам заборонили переходити з одного полку до іншого. Поряд з цим впродовж XVIII ст. козацька старшина одержала на цій території великі маєтки, поклавши початок великому землеволодінню. Селяни або «посполиті» були вільними хліборобами й могли, за бажанням, селитися, переселятися по всій території краю, навіть вступати в козаки, але повинні були платити податки. Якщо вони вступали до козацького стану, то могли зайняти вільні військові землі й повинні були нести військову службу.

Полковий устрій слобідського козацтва було скасовано у 1765 р. Замість козацьких полків було утворено 5 гусарських, козаків перетворено на «військових обивателів» і обкладено податком. На землях Слобідської України утворена Слобідсько-Українська губернія. Слобожанщина втратила рештки свого автономного устрою й перетворилася на одну з пересічних провінцій Російської імперії.

**5.** В останньому питанні семінару слід охарактеризувати другий період інкорпорації Лівобережжя до імперії 1708-1764 рр. від початку гетьманування І. Скоропадського до ліквідації Гетьманщини Катериною II. У цей період Гетьманщина мала номінальний (формальний) рівень автономії, найбільший вплив на місцеві події був у представників центральної імперської влади.

Розповідаючи про діяльність гетьманів, слід проаналізувати їх залежність від діючого російського монарха або його фаворитів.

Необхідно показати появу та виключне значення надгетьманських імперських органів влади – І Малоросійської колегії, Правління гетьманського уряду. Події політичного життя Гетьманщини у цей час повністю залежать від ситуації в Росії – політики монарха, переворотів у Петербурзі, війн, які вела імперія. Наведіть приклади, які показують спроби зі сторони гетьманів П. Полуботка та Д. Апостола чинити опір імперській політиці обмеження автономії. Надайте характеристику реформам К. Розумовського.

Також треба звернути увагу на складну ситуації навколо Запорозької Січі. Що таке Нова Січ? Необхідно проаналізувати роль запорозьких козаків у російсько-турецьких війнах 1734-1736 рр. та 1768-1774 рр. А також згадати діяльність останнього кошового отамана П. Калнишевського.

З приходом до влади Катерини II починається третій остаточний етап ліквідації решток автономії Гетьманщини, відбувається зруйнування Запорозької Січі. Поміркуйте, чому більшість козацької старшини та простих козаків не чинили відкритий опір цим діям царату.

Підводячи підсумок усієї теми, треба звернути увагу на грандіозність історичних перетворень у період, який вивчається. За півтора століття мапа Східної Європи повністю змінилася. Та не зважаючи на поразку Української революції XVII ст. та поступову ліквідацію автономії Гетьманщини, український народ не був статистом у цих подіях, наша історія цього часу надає багато прикладів героїзму, завзятої боротьби за свободу.

### **Тестові завдання до семінару №3**

1. Яка видатна історична подія відбулася у 1658 р.?

- а) Чорна Рада;
- б) Андрусівське перемир'я ;
- в) Гадяцький договір;
- г) Полтавська битва.

2. Іван Брюховецький був гетьманом Лівобережної України у:

- а) 1657-1659;
- б) 1660-1663;
- в) 1663-1665;
- г) 1663-1668.

3. Коли була прийнята «Конституція» Пилипа Орлика?

- а) 1667;
- б) 1686;
- в) 1710;
- г) 1743.

**4.** Яка система адміністративно-територіального устрою існувала у Гетьманщині?

- а) удільна;
- б) воєводсько-повітова;
- в) полково-сотенна;
- г) губернська.

**5.** Хто очолював II Малоросійську колегію?

- а) Григорій Потьомкін;
- б) Ернст-Йоганн фон Бірон;
- в) Григорій Розумовський;
- г) Григорій Распутін.

## Семинар № 4. Українська революція (1917–1921 рр.)

### План

1. Доба Центральної Ради (1917–1918 рр.).
2. Українська держава гетьмана П. Скоропадського.
3. УНР доби Директорії (1918–1921 рр.).
4. Політика російських («червоного» та «білого») політичних режимів в Україні.
5. Український повстанський рух 1918-1923 рр. «Махновщина».

### Теми рефератів

1. Центральна Рада: погляд із сьогодення.
2. Опозиція внутрішній політиці П. Скоропадського.
3. Акт Злуки УНР та ЗУНР.
4. Проведення політики «воєнного комунізму» на українських землях.
5. Другий «зимовий похід» військ УНР.

### Література

1. Бойко О.Д. Історія України. 9-те видання. Київ: «Академія», 2023. 560 с.
  2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
  3. Історія Української Держави. Гетьманат Ранньомодерної доби. Під редакцією Валерій Смолій. Видавництво Арій, 2018. 720 с.
  4. Кульчицький С. Анатомія революції: міфи і дійсність. 1917 рік у нашій історії. // День (Київ). – 2012. – №38-39.
  5. Солдатенко В. Ф. Україна: революційна доба й наступні десятиліття: історико-історіографічні есе. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 520 с.
1. Після перемоги Лютневої буржуазно-демократичної революції у Петрограді в Україні розпочався бурхливий процес ліквідації старої влади. Для організації політичного життя необхідно було утворити політичний центр, який би керував подальшими діями. Ініціаторами виступили українські націоналісти-самостійники та Товариство Українських поступовців (ТУП). 4 (17) березня 1917 р. було оголошено про створення Центральної Ради (далі ЦР) як громадсько-політичного об'єднання. Відповідаючи на це питання, слід визначити

мету самостійників і поступовців. Головою ЦР обрали М. Грушевського. Студентам необхідно пояснити, чому на першому етапі революції ЦР виборювала національно-територіальну автономію України. Доцільно з'ясувати як соціальну базу ЦР, так і причини швидкого перетворення ЦР на впливовий представницький орган народної влади.

Відчувши широку підтримку громадськості, зокрема збоку військових, ЦР розпочала невдале (слід вказати чому) упорядкування відносин з російською владою. Студентам треба з'ясувати, з яких економічних та політичних причин Тимчасовий уряд відхилив питання про надання автономії Україні. У цій ситуації ЦР вирішила звернутись безпосередньо до народу. 10 червня 1917 р. було прийнято I Універсал ЦР. Необхідно проаналізувати основні положення даного документу. 15 червня 1917 р. було створено перший український уряд - Генеральний секретаріат. Слід з'ясувати його особовий склад. Тимчасовий уряд спочатку відмовився визнати I Універсал, однак через політичну кризу, направив до Києва свою делегацію. Переговори завершилися компромісом, який офіційно оформили як «Заяву Петроградського правління» та II Універсал ЦР. Студенти повинні проаналізувати зміст останнього документу і зрозуміти, у чому полягав компроміс, а також з'ясувати наслідки підписання II Універсалу.

Жовтневий переворот у Петрограді радикально вплинув на ситуацію. Розуміючи небезпеку, яка нависла над Україною, М. Грушевський заявив про необхідність проголошення Української держави. 7 листопада 1917 р. було ухвалено текст III Універсалу. Студентам необхідно відповісти на питання, яка програма діяльності ЦР проголошувалась у III Універсалі?

Подальший перебіг подій довів безглуздість сподівань на мирне співіснування з новим урядом Росії. Спонукала УНР до розриву з Росією і необхідність негайного укладення мирного договору з Четверним союзом. 9 січня 1918 р. ЦР прийняла IV Універсал, що проголошував незалежність України. У даній частині відповіді треба звернути увагу на обставини, в яких відбувалися переговори у Брест-Литовському, позицію ЦР, а також причини й зміст IV Універсалу. 27 січня 1918 р. українська делегація підписала Брестський договір з державами німецько-австрійського блоку.

Завершуючи відповідь, студенти повинні порівняти тексти чотирьох універсалів, розкрити здобутки і прорахунки УЦР, визначити її історичне значення.

2. 29 квітня 1918 р. хліборобський конгрес обрав П. Скоропадського гетьманом України. Необхідно розкрити причини та сутність гетьманського перевороту, слід підкреслити, що за формою — це була диктаторська влада з певними атрибутами національних традицій, за політичною суттю — авторитарний режим.

Основні здобутки гетьманського уряду було досягнуто у внутрішній політиці. Чимало зусиль П. Скоропадський віддавав утворенню української армії, але плани гетьмана не були втілені у життя (студентам необхідно з'ясувати причини). Уряд П. Скоропадського здійснив значні перетворення у галузі культури (розкрити причину). У зовнішній політиці гетьман спирався на Німеччину, водночас він встановив дипломатичні відносини з 12 країнами та підписав мирний договір з більшовицькою Росією.

Студентам необхідно вказати чому влада гетьмана не стала міцною. Вже у травні 1918 р. низка політичних партій утворила опозиційний гетьману Український народний союз (далі УНС), який в листопаді створив Директорію. Під час відповіді слід підкреслити, що цей орган був міжпартійним.

Критичним стало існування даного політичного режиму після того, як австро-німецькі війська лишили територію України. П. Скоропадський, розуміючи безнадійність ситуації, зрікся гетьманства. Студенти повинні підсумувати його перебування при владі та назвати основні причини краху чергового національного проєкту.

3. УНС на своєму таємному засіданні 14 листопада 1918 р. обговорив питання про збройний виступ проти влади П. Скоропадського, обрано тимчасовий верховний орган УНР — Директорію. Також треба з'ясувати склад цього органу влади.

15 листопада 1918 р. Директорія переїхала до Білої Церкви. Причини переїзду повинні бути з'ясовані студентами. У зверненні Директорії до громадян України містився заклик до антигетьманського повстання. У програмному документі нової влади — Декларації проголошувалось відновлення УНР і призначався уряд

Рада Народних міністрів. В основу нової держави було покладено «трудовий принцип». Студентам слід визначити його сутність та що сприяло приходу Директорії до влади.

Усі спроби Директорії закріпити свою владу в Україні не дали результатів. Поряд із загрозою від більшовиків давалися взнаки і внутрішні протистояння. Не додавали сил новій владі й часті зміни урядів. Слід розкрити причини зростання популярності С. Петлюри та зосередження реальної влади у військових структурах. Скрутним залишався і зовнішньополітичний стан держави. На початку 1919 р. більшовики почали нову боротьбу за відновлення радянської влади в Україні.

Після розпаду Австро-Угорської імперії 13 листопада 1918 р. у Львові було проголошено про утворення Західноукраїнської народної республіки (далі ЗУНР). Незважаючи на складні зовнішні обставини, дві республіки – УНР та ЗУНР почали переговори про об'єднання. 22 січня 1919 р. у Києві оголосили Акт Злуки. Студентам необхідно розкрити історичне значення цієї події.

5 лютого війська Директорії під тиском більшовиків залишили Київ. Переговори лідерів Директорії з Антантою не дали результатів. Навесні 1919 р. радянську владу вдруге було встановлено на більшій частині України, яка отримала назву Українська Соціалістична Радянська Республіка (далі УСРР). Новий уряд назвали Рада Народних Комісарів. Складовою його політики став загальноросійський соціально-економічний курс – «воєнний комунізм». Це привело до масових антибільшовицьких виступів.

У грудні 1919 р. С. Петлюра почав переговори з польським керівництвом про спільні дії проти Радянської Росії. У квітні 1920 р. було укладено договір між УНР та Польщею. Сподівання С. Петлюри на масове антибільшовицьке повстання в Україні не виправдались. 12 жовтня 1920 р. Польща та Росія підписали договір про перемир'я, а у березні 1921 р. – Ризький мирний договір. 20 листопада С. Петлюра своїм наказом ліквідував Директорію. Завершуючи відповідь на це питання студенти повинні розкрити причини поразки Директорії, враховуючи, що під час її каденції на території України діяло шість різних військових формувань.

4. Уряд Х. Раковського у межах «воєнного комунізму» ввів продовольчу розкладку (розкрийте змістовну частину понять

«воєнний комунізм» і «продовольча розкладка»). Курс більшовицької політики полягав у насильницькому знищенні існуючої в Україні економічної системи. Слід розкрити мету, основні заходи політики «воєнного комунізму» в галузях: промисловості, сільського господарства, торгівлі, фінансів, системи управління та трудових відносин. Почалось насадження радгоспів і комун. Держава часто зверталась до позаекономічних методів примусу. Це викликало масові незадоволення в Україні. У відповідь більшовики стали проводити «червоний терор», який набув небачених масштабів.

Скориставшись такою ситуацією, білогвардійська армія генерала А. Денікіна перейшла в наступ і 31 серпня 1919 р. увійшла до Києва, окупувавши майже всю Україну. Політичні заходи генерала А. Денікіна в Україні були спрямовані на відновлення панування царського режиму. Треба підкреслити, що питання збереження української національної держави не розглядалось. Під час відповіді також необхідно вказати на структуру адміністративного поділу держави. Білогвардійцями відновлювалося національне гноблення (необхідно навести приклади). Окупаційним режимом культивувався національний розбрат і ворожнеча в Україні, було встановлено режим диктатури («білий терор»). Аграрна політика А. Денікіна передбачала відновлення поміщицької власності на землю. У промисловості скасовувався 8-ми годинний робочий день і збільшувались норми виробітку. Зростало безробіття. Ця політика викликала хвилю незадоволення найширших верств населення. Студентам слід надати приклади такого незадоволення.

1 червня 1919 р. у Москві представники РСФСР, УСРР та Білорусії ухвалили декрет про воєнно-політичний союз. 10 жовтня почався загальний наступ радянських військ на білогвардійську армію, який завершився перемогою армії більшовиків. У березні 1920 р. основні сили денікінців були розгромлені. Їх залишки очолив П. Врангель, закріпившись в Криму.

У підсумку студентам обов'язково необхідно розкрити історичні наслідки політики російських («червоного» та «білого») політичних режимів для України.

5. Розкриваючи зміст останнього питання семінару студенти повинні вказати причини, які спонукали український повстанський рух до активної боротьби й також зазначити, що повстанський рух

відіграв велику роль у визвольних змаганнях. Партизанський рух в Україні постав стихійно під час революції. Необхідно розмежувати течії повстанського руху. Водночас слід зважати на взаємини регулярних військ та партизанського руху в різні періоди, зокрема, в період окупації території України більшовиками та білогвардійцями.

Студенти повинні наголосити, що рух на Україні носив масовий характер. Про це свідчать данні Партизансько-повстанського штабу (далі ППШ) УНР. Стосовно Другого «зимового походу», треба вказати на його мету, сили (що брали участь у поході) та результати.

Поняття «Махновщина» в залежності від концептуальних поглядів, отримує як позитивний так і негативний окрас (Чому?). Висвітлюючи діяльність повстанського з'єднання Н. Махна, бажано зробити порівняльну характеристику з діяльністю ППШ УНР. При цьому важливо особливо підкреслити, що з'єднання Н. Махна не підлягали ППШ і дотримувались власної тактики. Студенти на карті зобов'язанні визначити район бойових дій армії Н. Махна, зробити опис самих бойових дій, розкрити їх організацію та озброєння, склад «махновців» та їх тактику, якою була боротьба з рухом наприкінці визвольних змагань і з'ясувати подальшу долю його лідера.

Резюмуючи, слід визначити причини поразки та історичне значення українського повстанського руху 1918-1923 рр.

#### **Тестові завдання до семінару №4**

**1.** Уряд Центральної Ради називався:

- а) Генеральний секретаріат;
- б) Виконавчий комітет;
- в) Народний секретаріат;
- г) Кабінет міністрів.

**2.** 29 квітня 1918 р. хліборобський конгрес обрав гетьманом України:

- а) М. Грушевського;
- б) В. Винниченка;
- в) П. Скоропадського;
- г) С. Петлюру.

**3.** Хто став очільником Директорії?

- а) М. Грушевський;
- б) В. Винниченко;
- в) П. Скоропадський;

г) С. Петлюра.

**4.** Кому належить політика «воєнного комунізму»?

а) УЦР;

б) російський «білий» політичний режим;

в) російський «червоний» політичний режим;

г) Директорія.

**5.** Метою Другого «зимового походу» було підняти повстання:

а) антиукраїнське;

б) антибільшовицьке;

в) антипольське;

г) антиугорське.

## **Семінар № 5. Західна Україна між двома світовими війнами (1918 – 1939 рр.)**

### **План**

1. Політичні обставини переходу західноукраїнських земель після Першої світової війни під владу новостворених держав.
2. Порівняльна характеристика суспільно-політичного становища західних українців у країнах Східної Європи.
3. Політичний спектр західноукраїнських партій, їх участь в суспільно-політичній боротьбі та терористична діяльність.
4. Греко-католицька церква та її роль у духовному житті західноукраїнських земель.
5. Карпатська Україна як чергова спроба здобуття незалежності.

### **Теми рефератів**

1. Від Української військової організації (УВО) до Організації українських націоналістів (ОУН): створення, лідери, діяльність, зв'язки з підсоветською Україною.
2. Августин Волошин: політичний портрет на тлі історичних подій.
3. Діяльність Вільного Університету у Празі.
4. Андрей Шептицький – український Мойсей.
5. Симон Петлюра в еміграції, його вбивство та процес над вбивцею.

### **Література**

1. Бойко О.Д. Історія України. Київ: «Академія», 2023. 560 с.
2. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст. Київ: Yakaboo Publishing, 2019. 656 с.
3. Грицак Я. Подолати минуле. Глобальна історія України. Київ, Портал, 2021. 432 с.
4. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.
5. Пагіря О. Карпатська Січ: військово-формування Карпатської України: науково-популярне видання. Київ: Темпора, 2010. 152 с.

1. У результаті закінчення Першої світової війни припинили своє існування чотири імперії – Російська, Австро-Угорська, Німецька та Османська. На їх руїнах за результатами Паризької мирної конференції (1919 р.) було створено низку нових національних держав. Задля налагодження потрібних західним демократіям відносин уряди новостворених Польщі, Румунії та Чехословаччини були щедро обдаровані, у тому числі й західноукраїнськими землями.

Закарпаття опинилося під владою Чехословаччини. У чому політика Чехословаччини виявилася більш поміркованою та виваженою відносно української території? Наведіть конкретні приклади. Буковина, Хотинський, Акерманський та Ізмаїльській повіти Бессарабії відійшли до Румунії, політика якої більше базувалася на нехтуванні українськості не тільки набутих територій, а й місцевого автохтонного населення. Проаналізуйте заходи румунського уряду в промисловості та сільському господарстві на українських землях. Територія Східної Галичини увійшла до складу Польської Республіки як результат її перемоги у збройній боротьбі над Західноукраїнською Народною Республікою в 1918-1919 рр. Подібний стан справ, був затверджений Радою послів Антанти в 1923 р. за умови надання українцям владної та культурно-освітньої автономії. На практиці польські обіцянки виконувалися вкрай обмежено, що викликало невдоволення місцевого населення та посилювало національно-визвольну боротьбу.

У такий спосіб відбулося розчленування України, що вилилося в особливості політичного, економічного та духовного розвитку в кожній окремій країні. Студентам необхідно з'ясувати, у який спосіб й на підставі яких документів відбулася офіційна передача вказаних територій відповідним країнам.

2. Уряди новостворених держав проводили державницьку політику серед західноукраїнського населення, маючи на меті якомога швидше асимілювати українців зі своїми народами. Декларуючи загальнодемократичні принципи для світової громадськості, вони не завжди їх дотримувалися на практиці, особливо стосовно українців. Слід зауважити, що приєднані території разом з населенням нещадно економічно експлуатувалися, виступаючи в якості сировинного додатку. Часто українці позбавлялися елементарних прав у політичній сфері. Студентам необхідно визначити, в якій з країн умови

виживання українців були найлегшими, а в яких - практично нестерпними.

Зокрема, населення Закарпаття у складі Чехословаччини — найдемократичнішої держави Східної Європи, не відчувало відкритої дискримінації та асиміляції щодо українства Буковина, що була свого часу автономною провінцією в Австро-Угорській імперії, у зв'язку з румунською анексією все втратила. 22 роки румунської окупації стосовно населення краю провадилась політика румунізації, своєю жорстокістю та непримиренністю вона перевершила політику Польщі. Польський уряд, зневажаючи надані міжнародному товариству обіцянки, провадив на західноукраїнських землях заходи колоніальної політики і переселення, полонізації освіти та культурно-освітнього життя, насильницького роззброєння українського села. Дана політика дістала назву — пацифікації. Вчителів-українців зі Східної Галичини переводили на захід, де домінувало польське населення, а студентами Львівського університету мали право стати лише ті громадяни, які дали присягу на вірність Польській державі.

3. Держави, до складу яких потрапили західноукраїнські землі, мали різний політичний устрій. Румунія була конституційною монархією, якою управляли антидемократичні уряди. У Польщі домінували авторитарні тенденції, а Чехословаччина мала демократичні політичні порядки. Законодавство країн відповідало політичному режиму. Зокрема, дія надзвичайного стану, оголошеного у Румунії практично поховала легальну політичну діяльність. Натомість задекларовані демократичні принципи Чехословаччині створювали сприятливу атмосферу для політичних партій та рухів. Незважаючи на це, власне української партії тут спочатку не було. Політичні течії були представлені москвофільством, русинством та українофільством. Польська політична система ґрунтувалася на конституційних засадах, національні меншини, незважаючи на дискримінацію, могли відстоювати свої інтереси через офіційні канали в інститутах державної влади. Загалом українці станом на 1925 р. створили 12 політичних партій. Згідно з їх програмами вони належали до конкретного сегменту політичного спектру: центристський, ліворадикальний і праворадикальний.

Студентам варто визначити основні партії, знати їх програмні положення, лідерів, а також порівняти умови політичної боротьби в

різних країнах. Необхідно також визначити необхідність терористичних методів, які були застосовані представниками конкретної політичної сили.

4. Важливу роль у духовному житті західних українців відіграла греко-католицька церква. У 1939 р. у Галичині та на Закарпатті налічувалося 3,7 млн. віруючих, 3040 парафій з 4440 церквами. Проте в житті церкви чітко визначилося протистояння між митрополитом А. Шептицьким, який підтримував національні прагнення свого народу, та єпископом Г. Хомишиним та Василіанським орденом, що виступали за злиття греко-католицької церкви з католицькою. Порівняно високий ступінь релігійності у регіоні надавав церкві виняткову роль, вона виступала вагомим конкурентом політичним партіям. Саме церква стала беззаперечним осередком духовності в західноукраїнських територіях. Вона мала свою політичну партію, займалася видавничою діяльністю, мала мережу молодіжних організацій, жіночих товариств, дбала про збереження культурної спадщини західних українців. Значну роль у піднесенні релігійного життя мали особисті якості очільника греко-католицької церкви — Андрія Шептицького.

Українську національну самобутність на Волині, Поліссі та Холмщині підтримувала православна церква, яка нараховувала приблизно 2 млн. українців. Ця церква, на відміну від греко-католицької, не мала протекції Риму і тому була практично незахищеною від репресивної політики Польщі. І хоча в 1924 р. за наполяганням уряду православна церква в Польщі розірвала зв'язки з Московським патріархатом і проголосила автокефалію, польська влада продовжувала на неї наступати. Польський уряд добивався запровадження в церковну службу польської мови, здійснював кампанію навернення православних до католицької віри, що супроводжувалося масовим знищенням православних церков. Особливо активно акцію «ревіндикації» (навернення до католицизму православних українців) польський уряд почав провадити на Холмщині, Підляшші та Поліссі після смерті у травні 1935 р. Ю. Пілсудського. Ця акція здійснювалася силами поліції і військових. Вона мала такий одіозний характер, що католицька церква відмежувалася від неї. «Ревіндикацію» негативно сприйняли в усьому світі. Проте, стверджуючи, що в минулому більшість церков на

Волині та Холмщині належала греко- чи римо-католикам, влада передала їм приблизно 189 православних церков, а 149 зруйнувала. Загалом з 389 православних церков, що були на Волині в 1914 р., до 1939 р. вціліла лише 51.

5. Поміrkована політика Чехословаччини стосовно українців вилилася в гучні політичні події на Закарпатті якраз напередодні II Світової війни. Конфлікт Чехословаччини з Німеччиною, претензії Угорщини на Закарпаття призвели до того, що українці скористалися з геополітичної ситуації й здійснили чергову, майже успішну, спробу здобути незалежність.

Після офіційного надання урядом Праги автономії Закарпаттю 26 жовтня 1938 р. до влади прийшов українофільський уряд на чолі з А. Волошиним. І хоча 2 листопада 1938 р. за рішенням німецько-італійського арбітражу у Відні Карпатська Україна мусила віддати Угорщині 1856 км<sup>2</sup> своєї території з населенням 180 тис. жителів, куди входили міста Ужгород, Мукачеве, Берегове, Іршавська та Севлюшська округи, українофіли почали розбудову державності на урізаній території. Після переїзду до Хуста уряд А. Волошина почав зміцнювати й перетворювати край на справжню автономну державу. Для оборони від нападів угорських терористів створено військові сили — Карпатську Січ, яку очолив Д. Климпуш.

22 листопада 1938 р., коли парламент затвердив конституційний акт, автономна провінція одержала законний статус. За цим актом колишній адміністративний апарат було розпущено і вся влада зосередилася в руках трьох підкарпатських міністрів. Хустський уряд поступово проводив підготовку до виборів автономного сейму. Вони відбулися 12 лютого 1939 р. Більшість виборців підтримала новостворену партію — Українське національне об'єднання, що обстоювало інтереси українофільського руху. 14 березня 1939 р. А. Волошин проголосив самостійність Карпатської України і сформував тимчасовий уряд. У результаті Підкарпатська Русь, вона ж Карпатська Україна, отримала більшість з необхідних державних атрибутів – територію, конституцію, гімн, прапор, мову, законодавчу та виконавчу влади, армію. Агресія ж Угорщини проти Чехословаччини поховала амбітні плани підкарпатських українців.

**Тестові завдання до семінару №5:**

1. Як називалася наймасовіша легальна українська партія Польщі?

- а) ОУН (Організація українських націоналістів).
- б) КПЗУ (Комуністична партія Західної України).
- в) УНП (Українська національна партія).
- г) УСРП (Українська соціал-радикальна партія).
- д) УНДО (Українське народно-демократичне об'єднання).

2. Члени ОУН у боротьбі за незалежність України надавали перевагу:

- а) мирним, парламентським формам політичної боротьби.
- б) переговорам з провідними політичними польськими партіями.
- в) організованим у рамках закону страйкам та демонстраціям,
- г) терористичним актам, експропріації та саботажу.
- д) очікуванням допомоги з боку іноземних країн.

3. Кого з наведеного переліку вважають засновником ідеології інтегрального націоналізму?

- а) В. Липинський.
- б) А. Волошин.
- в) А. Шептицький.
- г) Д. Донцов.

4. Кому підпорядковувалася греко-католицька церква Західної України у міжвоєнний період?

- а) нікому.
- б) Московському патріархату.
- в) Римській курії.
- г) Константинопольському патріархату.

5. Головою уряду Карпатської України був:

- а) А. Волошин.
- б) Д. Донцов.
- в) С. Петлюра.
- г) М. Грушевський.

## Семинар № 6. Українське суспільство у другій половині 1940-х – першій половині 1980-х рр.

### План

1. Україна у перше повоєнне десятиріччя.
2. Друга хвиля радянізації західноукраїнських областей.
3. Зміни в УРСР під час хрущовської «відлиги».
4. Реакція та застій у 1970-1980-х рр.
5. Суспільно-політичне життя та дисидентський рух в Україні.

### Теми рефератів

1. Діяльність України на міжнародній арені у повоєнний час.
2. Возз'єднання всіх українських земель як фактор консолідації та розвитку української нації.
3. ОУН - УПА: ідеологічні засади та методи боротьби.
4. Розвиток Запорізької області у повоєнний період.
5. Історичні обставини прийняття 26 квітня 1954 року Верховною Радою СРСР, відповідно до радянського законодавства, закону «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР».

### Література

1. Бойко О.Д. Історія України. Київ: «Академія», 2023. 560 с.
2. Даниленко В. Політичні зміни в СРСР і Україні в період хрущовської «відлиги» // Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія, політика : Зб. ст. Вип. 14. Київ: Ін-т історії України, 2008 // Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/xxx/14/1.pdf>
3. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956-1987) // Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2003. // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/595853/>
4. Литвин В. Історія України: підручник / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2013. 991 с.
5. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.

1. Звільнення території республіки після II Світової війни поставило на порядок денний питання про відбудову народного господарства. Україну необхідно було піднімати з руїн і попелу. Демографічні втрати становили близько 10 млн. осіб (майже четверта частина загальної кількості населення). Основною робочою силою стали жінки й підлітки.

У березні 1946 р. керівництвом СРСР було затверджено п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства на 1946-1950 рр., основні завдання якого полягали у відновленні зруйнованих районів, досягненні довоєнного рівня промисловості та сільського господарства й навіть його перевищенні. Такі форсовані темпи не були забезпечені необхідним, до того ж весною-літом 1946 р. 16 областей України вразила посуха, вибухнув страшний голод. Студентам необхідно визначити наслідки голоду 1946-1947 рр. та його вплив на загальні демографічні втрати населення.

Війна і повоєнна розруха призвели до катастрофічного падіння рівня життя. Не вистачало продовольства і найнеобхідніших речей. Значна частка мешканців міст змушена була вести підсобне господарство, щоб забезпечити сім'ю продуктами харчування. Гостро стояли житлова проблема, проблема безпритульних дітей, злочинності та ін.

У грудні 1947 р. була прийнята постанова Ради міністрів СРСР та ЦК ВКП(б) про відміну карток на продовольчі і промислові товари та перехід до продажу їх у відкритій торгівлі за єдиними державними роздрібними цінами. Водночас зі скасуванням карткової системи було проведено грошову реформу, що мала на меті ліквідацію наслідків війни у фінансово-грошовій сфері та упорядкування всієї фінансової системи. Студентам слід детально розглянути неоднозначні наслідки цих реформ.

2. При відповіді на питання доцільно приділити увагу конкретним крокам радянського керівництва на західноукраїнських землях у кадровій, релігійній та етнічній сферах. Студентам варто визначити позитивні й негативні наслідки такої політики, засоби якими вона впроваджувалася у життя. Необхідно згадати мету і хід операції «Вісла» та проаналізувати її наслідки.

Неможна обійти увагою проблему діяльності ОУН-УПА на територіях, звільнених від нацистів. Поясніть мету продовження бойових операцій, проти кого вони були спрямовані?

У повоєнний період ні на мить не послаблювався тиск державної тоталітарної машини на ідеологічну сферу суспільства. Численні “викривальні” кампанії сталінського режиму підтримували атмосферу страху та підозрілості, живили манію пошуку ворогів. Охарактеризуйте їх причини та наслідки. Проаналізуйте у цілому результати повоєнної п’ятирічки.

3. Смерть Й. Сталіна у березні 1953 р. спричинила зміни у радянському суспільстві. Важливим кроком був виступ М. Хрущова на XX з’їзді КПРС (1956 р.) з критикою культу особи Й. Сталіна. Студентам потрібно дати визначення політиці десталінізації і докладно розглянути усі її складові. У висновках зазначити, що з одного боку, процес десталінізації відбувався повільно та непослідовно, часто переходячи у досить обережне та помірковане русло, з іншого - розвінчання культу особи сприяло громадському пробудженню та національному відродженню в Україні.

Суб’єктивізм політики М. Хрущова, пізніше названий «волонтаризмом», позначився кукурудзяною кампанією, «цілинною епопеєю». Водночас позитивними моментами його політики було введення змін паспортного режиму й грошової оплати праці на селі. Критика культу особи відкрила можливості лібералізації та оновлення суспільства. Однак, вже 1964 р. зміни у керівництві СРСР обірвали смугу реформ, які хоча і були непослідовними, все ж показали перспективи майбутнього оновлення радянського суспільства. Цей період увійшов до історії під назвою «відлига» (І. Еренбург). Спробуйте знайти аргументи для підтвердження цього терміну, наведіть факти на його користь.

4. Політична доктрина Л. Брежнєва характеризувалась крайнім консерватизмом, курсом на збереження у незмінному вигляді існуючого режиму, метою якого було оголошено побудову «розвиненого» соціалізму. Події в Чехословаччині 1968 р. («Празька весна») налякали радянське керівництво й підштовхнули до припинення реформ в СРСР та повернення до сталінських методів управління – «неосталінізму».

З початку 1970-х рр. ситуація погіршується - спад виробництва, черговий виток гонки озброєнь між СРСР і США. У цьому плані велика

роль відводилася Україні, яка була одним з найбільших виробників зброї і військової техніки. Саме у ці роки в Дніпрі побудовано найбільший у світі завод з виробництва ракетно-космічної техніки «Південьмаш». Проаналізуйте, у яких галузях промисловості проявилися кризові явища?

Разом з тим, у цей час були побудовані нові міста: Придніпровськ, Нововолинськ, Українка, Світловодськ, Червоноград, Вільногірськ, нові мікрорайони в столиці України та обласних центрах. У фінансовій сфері з'являються емісійні процеси, які сприяють заощадженням населення, що не були підтвержені товарною масою. Головною ознакою цього періоду стають черги та дефіцит товарів і послуг. Пізніше цьому періоду історії було дано назву – «епоха застою». Спробуйте чітко визначити за що?

5. Хрущовська «відлига», події у країнах Східної Європи та підсилення світового антиколоніального руху сприяли початку нового етапу національно-визвольної боротьби в Україні за порятунок нації та духовності, культури та рідної мови. За хронологічними рамками цей рух дістав назву “шістдесятників”, а за рішучу відмову від пануючої ідеології – “дисидентський”. Визначте основні течії руху, програму, засоби боротьби. Розкажіть про найвідоміших представників кожної течії.

Українські дисиденти висували основним завданням відокремлення України від Радянського Союзу мирним, конституційним шляхом. Реалізуватися ця мета могла через діяльність політичної партії, а засобом повинен був виступити всенародний референдум. Дисиденти та опозиційні організації у програмних документах та заявах констатували колоніальний характер економіки України, критикувати бюрократичні методи керівництва економікою. У сфері міжнародних відносин українські дисиденти рішуче засуджували як національний шовінізм, так і національну обмеженість.

Початок 1970-х років та наступний час мали тенденцію до зростання кризових явищ у суспільно-політичному житті України. Чим гірше йшли справи в економіці, тим більше розгортався політичний та ідеологічний наступ тоталітаризму. У 1972 р. відбулась зміна в керівництві Україною. Замість П. Шелеста ЦК КПУ очолив В. Щербицький. Брежньєвське керівництво запідозрило П. Шелеста у недостатній лояльності режиму, одночасно було розгорнуто різку критику його книги "Україна наша Радянська", в якій Москва побачила націоналістичні тенденції. В ідеологічній сфері Україна в

котрий раз стає ареною боротьби правлячої партії за вплив на свідомість суспільства. У своїй відповіді наведіть найбільш яскраві факти для висвітлення основних явищ суспільно-політичного життя України зазначеного періоду.

### **Тестові завдання до семінару №6:**

**1.** Повернення на батьківщину військовополонених та цивільних осіб, що опинилися за межами своєї країни внаслідок війни, це:

- а) реєвакація;
- б) депортація;
- в) репатріація;
- г) демобілізація.

**2.** Коли УРСР стала фундатором Організації Об'єднаних Націй?

- а) у жовтні 1945 р.;
- б) у жовтні 1954 р.;
- в) у березні 1985 р.;
- г) у грудні 1991 р.

**3.** XX з'їзд КПРС дав початок політиці:

- а) «жданівщині»;
- б) десталінізації;
- в) декомунізації;
- г) неосталінізму.

**4.** Хто очолив КПРС після звільнення М. Хрущова?

- а) Л. Брежнєв;
- б) Г. Малєнков;
- в) О. Косигін;
- г) П. Шелєст.

**5.** Як називалася політика, що заперечувала будь-яку спробу оновлення суспільства, консервувала існуючий режим наростання кризи радянського ладу?

- а) «відлига»;
- б) «замороження»;
- в) «відстій»;
- г) «застій».

## Семінар № 7. Сучасна українська держава (з 1991 по сучасність)

### План

1. Розбудова Української незалежної держави. Суспільно-політичні процеси в Україні у 1990-ті – 2000-ні рр.
2. Економічна криза 1990-х рр. та шляхи її подолання.
3. «Помаранчева революція» 2004-2005 рр. та причини її поразки.
4. «Революція гідності» 2013-2014 рр. Сучасне становище української держави.
5. Зовнішня політика України (з 1991 р. по сучасність).

### Теми рефератів

1. Становлення багатопартійної системи.
2. Екологічні проблеми в Україні.
3. Формування кланово-олігархічної системи в Україні.
4. Політичний портрет Президента України (Л. Кравчук, П. Кучма, В. Ющенко, В. Янукович, П. Порошенко, В. Зеленський).
5. Становлення громадянського суспільства в Україні: реальний стан та перспективи.

### Література

1. Бойко О. Яневський Д. 30 років незалежності України: у 2-х томах. Том 1. Київ, Фоліо, 2021. 448 с.
2. Бойко О.Д. Історія України. Київ: «Академія», 2023. 560 с.
3. Грицак Я. Подолати минуле. Глобальна історія України. Київ, Портал, 2021. 432 с.
4. Історія України: підручник для студентів неісторичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [О. М. Бут, М. І. Бушин, Ю. І. Вовк та ін.]; за заг. ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія; М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2016. 644 с.
5. Політична історія України: навч. посіб. / В.А. Греченко, В.І. Танцюра, В.В. Калініченко. Київ : Академвидав, 2008. 552 с.

1. Розгляд першого питання доречно почати з вивчення суспільно-політичної ситуації в СРСР наприкінці 1980-х рр.. 16 червня 1990 р. було прийнято Декларацію про державний суверенітет України. Внаслідок серпневих подій у Москві (ДКНС, 19 серпня 1991 р.) 24 серпня було проголошено Акт незалежності України. 1 грудня 1991 р. на всенародному референдумі було обрано першого президента України Л. Кравчука (1991-1994рр.). Чим характеризувався його президентство?

Верховна Рада на початку 1990-х рр. була основним керівним центром країни. Парламентське керівництво держави, маючи підтримку значної частини суспільства, вдалося до активного творення законів. Упродовж 1992-1994 рр. Верховна Рада України прийняла 450 законів.

Серед перших законодавчих кроків слід відзначити створення силових структур. 11 жовтня і 6 грудня 1991 р. законодавчо затверджувалася концепція будівництва збройних сил та оборони країни. 20 вересня 1991 р. Верховна Рада прийняла Постанову "Про створення Служби національної безпеки України".

У січні 1992 р. після довгих і запеклих дискусій Верховна Рада затвердила державну символіку України. Важливе значення для створення демократичної Української держави мало реформування державних структур. Було створено 26 міністерств, які здійснювали державну політику у відповідних сферах економічного і культурного життя.

У розв'язанні проблем державного будівництва було багато протиріч і складних питань. Вони частково пов'язані із затягуванням прийняття нової Конституції.

Оскільки Л. Кучма, двічі обирався на посаду Президента України, доречно було б порівняти внутрішню та зовнішню політику за два періоди його перебування при владі. Однією з характерних рис правління Л. Кучми, стала постійна зміна осіб на посаді прем'єр-міністра. Спробуйте скласти в хронологічній послідовності таблицю прем'єр-міністрів України за часів Л. Кучми.

2. Висвітлюючи економічну кризу 1990-х рр., студентам необхідно з'ясувати її причини. Слід відзначити, що перехід від командно-адміністративної економіки до ринкових відносин спричинив загострення як соціально-економічної ситуації в країні, так і

політичної. У 1994 р. новообраний президент Л. Кучма (1994-2004 рр.) проголошує нову соціально-економічну програму. Замість формули «спочатку стабілізація — потім реформування» запроваджується інший підхід — прискорення реформування як основний шлях виходу з кризи, а також досягнення стабілізації економіки та підвищення життєвого рівня населення. Передбачалося ослабити податковий прес, здійснити часткове регулювання державою цін, розширити приватний сектор як основу створення ринкової економіки, лібералізувати зовнішньоекономічні стосунки, посилити соціальний захист і забезпечити підвищення зарплат, пенсій та стипендій. Деякі досягнення в промисловості дали можливість у 1996 р. ввести українську грошову одиницю — гривню, що сприяло певній стабілізації валютно-фінансового становища.

Серйозним випробуванням реформ, запроваджених Л. Кучмою, стала світова фінансова криза 1997-1998 рр., під час якої економіка України зазнала слабшого удару, ніж економіка інших держав. Але соціальна ситуація залишилася складною: масове безробіття, еміграція, невивплата зарплати та пенсій, зменшення доходів населення, зростання цін, інфляція, що викликало невдоволення, протести і страйки.

3. Вибори Президента України 2004 р. стали переломними в історії держави. Кандидатом від влади став тодішній Прем'єр-міністр України В. Янукович. Опозиційні сили згурпувалися навколо лідера «Нашої України» В. Ющенка (колишнього Прем'єр-міністра 2000-2001 рр.), прихильника реформ. Період листопада-грудня 2004 р. увійшов в історію як «Помаранчева революція». При вивченні даного питання, необхідно проаналізувати різнобічні погляди на тогочасні події й сутність «політреформи», здійсненої наприкінці 2004 р., а також прагнути до об'єктивного оцінювання історичних подій.

Результати голосування 31 жовтня 2004 р. не виявили переможця, тому було призначено другий тур виборів — 21 листопада 2004 р. Голосування другого туру відбулося зі значними порушеннями і фальсифікаціями. Оприлюднені ЦВК результати щодо перемоги В. Януковича різюче відрізнялися від даних екзит-полів, які засвідчували перемогу В. Ющенка. Обурені таким станом речей виборці відгукнулися на заклик опозиційного кандидата захистити свій вибір і вже ввечері 21 листопада зібралися на мітинг на

центральної площі Києва — майдані Незалежності. З наступного дня мітинг переріс у масову мирну акцію протесту, яка тривала до 8 грудня 2004 р.

Своїм рішенням від 3 грудня 2004 р. Верховний Суд України визнав недійсними результати другого туру президентських виборів і призначив переголосування другого туру на 26 грудня 2004 р. У результаті переголосування переміг В. Ющенко.

Важливим питанням є парламентські вибори 2006, 2007 рр. При вивченні цього періоду необхідно визначити здобутки та прорахунки урядів В. Януковича, Ю. Єханурова та Ю. Тимошенко. У чому полягають, на Вашу думку, причини падіння авторитету В. Ющенка серед населення впродовж терміну його президентства?

4. 21 листопада 2013 р., за кілька днів до саміту ЄС у Вільнюсі, Кабінет Міністрів України вирішив призупинити процес підготовки до укладання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Це спричинило масові акції протесту в Україні, результатом яких стало усунення В. Януковича від влади у лютому 2014 р. У чому полягають причини вказаних подій?

Студентам потрібно розглянути обставини, за яких відбулася зміна влади. Керівництво Росії заявило, що призначення О. Турчинова виконувачем обов'язки Президента було неконституційним, наслідком чого стало введення військ у АР Крим. Після проведення псевдореферендуму, Росія анексувала Крим та Севастополь. Майже увесь світ визнає дії Росії стосовно України незаконними. Доречно з'ясувати, чому це сталося мирним шляхом?

Навесні 2014 р. проросійські озброєні сили захопили органи влади та відділення міліції в Донецькій та Луганській областях. Було проголошено про створення «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки».

13 квітня 2014 р. у Донецькій області розпочато антитерористичну операцію (АТО) з метою зупинити терористів і сепаратистів. З серпня 2014 р. російські війська почали активні військові дії на боці ДНР та ЛНР. Значні втрати українських сил унаслідок оточення під Іловайськом, загроза захоплення Маріуполя та прориву російських сил до Запорізької області й Криму змусили керівництво України шукати шляхи до мирного врегулювання конфлікту. 5 вересня 2014 р. за участю представників України, ОБСЄ, Росії, ДНР і ЛНР підписано

Мінське перемир'я — угоду про тимчасове припинення вогню. Але військові дії досі тривають.

Політична криза та російська збройна агресія поглибили економічну кризу. З 2015 р. по 2019 рр. уряди очолювали А. Яценюк та В. Гройсман, які розпочали реформи – військову, судову, медичну, пенсійну, податкову, енергетичну, реформу Національної поліції. Студентам необхідно проаналізувати, наскільки ці реформи вдалося впровадити у життя.

21 квітня 2019 р. у другому турі президентських виборів В. Зеленський переміг П. Порошенка з результатом у 73,22 %. Охарактеризуйте період його перебування при владі.

5. Міжнародне визнання Української держави розпочалося відразу після референдуму 1 грудня 1991 р. Упродовж грудня незалежність України визнали 68 країн, у тому числі всі держави «Великої сімки».

2 липня 1993 р. Верховна Рада затвердила «Основні напрями зовнішньої політики України» - базовий документ, на якому стала ґрунтуватися її міжнародна діяльність. Студентам необхідно більш докладно охарактеризувати ці напрями.

Особливе значення в зовнішньополітичній діяльності України відігравали взаємини з Російською Федерацією. Охарактеризуйте основні проблеми та труднощі у міждержавних відносинах у 1990-х - 2000-х рр. Які договори були підписані між двома державами?

Студентам необхідно звернути увагу на зміни у зовнішньополітичному курсі України, що відбулися за президентство Л. Кравчука та Л. Кучми та розкрити їх зміст.

Одним із вагомих зовнішньополітичних кроків Української держави стала практична реалізація курсу на без'ядерний статус. 5 грудня 1994 р. в Будапешті президенти США і РФ та прем'єр-міністр Великої Британії підписали Меморандум про гарантії безпеки Україні в обмін на повну ліквідацію ракетно-ядерного потенціалу. Які умови цього Меморандуму? Чи були вони дотримані?

Ще однією важливою складовою зовнішньої політики суверенної України стали взаємини з Північноатлантичним альянсом. У липні 1997 р. в Мадриді Президент України підписав Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО. Які зміни відбулись у 2014 р., пов'язані зі скасуванням позаблокового статусу України

У травні 2008 р. Україна стала 152-м членом Світової організації торгівлі. Які наслідки це мало для української економіки?

Студентам потрібно проаналізувати зміни у зовнішній політиці країни, що відбулися у період правління П. Порошенка і В. Зеленського. Від 24 лютого 2022 р. триває повномасштабне вторгнення росії до України.

### **Тестові завдання до семінару №7:**

**1.** Період другого президентства Л.Кучми припадає на:

- а) 1998-2003 рр.;
- б) 1999-2004 рр.;
- в) 1997-2004 рр.;
- г) 1997-2002 рр.

**2.** Акція „Україна без Кучми” відбулася у:

- а) квітні 2000 р.;
- б) вересні 2001 р.;
- в) березні 2001 р.;
- г) березні 2002 р.

**3.** Головні принципи зовнішньої політики України вперше були викладені у документі:

- а) Акт проголошення незалежності України;
- б) Декларація про державний суверенітет;
- в) Конституція України;
- г) Закон України «Основні напрями зовнішньої політики України».

**4.** Посаду міністра закордонних справ за Президентства В.Ющенка обійняв:

- а) А. Кінах;
- б) П. Порошенко;
- в) Б. Тарасюк;
- г) О. Турчинов.

**5.** Революція гідності тривала упродовж:

- а) грудня 2013 - лютого 2014 р.;
- б) листопада 2013 - лютого 2014 р.;
- в) січня - лютого 2014 р.;
- г) лютого 2014 р.